

## Flamenpolitiek en Duitse propaganda tijdens de Tweede Wereldoorlog: de versie van het Militair Bezettingsbestuur (1940-1944)

Duitsland is in 1940, anders dan in 1914, met een volledig uitgewerkt plan inzake *Flamenpolitiek* België binnengerukt. Het *Flamentum* moest, althans volgens *Militärverwaltungschef* Eggert Reeder, met Duitse hulp België omvormen van een Franse Oostmark tot een Germaans-Duitse Westmark<sup>1</sup>. Het militair bestuur (*Militärverwaltung*) dat van 31 mei 1940 tot 13 juli 1944 het bezette land leidde, heeft zich op vrij realistische wijze van die taak trachten te kwijten. Vlamingen werden gemanipuleerd in dienst van een zaak waarvan de ultieme bedoelingen natuurlijk geheim bleven. Maar in welke mate was het toch mogelijk zicht te krijgen achter de schemer van propaganda die de Duitse bezetter rond zijn Vlaamse liefde had opgetrokken?

Propaganda heeft immers een zijde en een keerzijde. De zijde is de meest bekende, sinds de vaardige Dr. Joseph Goebbels zijn verbluffende en grote show aan Duitsland en Europa heeft vertoond. Vele biografieën van zijn persoon tekenen hem als een efficiënt beheerser van de massapsychologie. Propaganda staat hier voor manipulatie, maar dat is slechts één aspect van de feiten. Beïnvloeding is namelijk een instrument dat door mensen bediend wordt en dat ze nooit volledig onder controle hebben. Hoewel als maskerade van de realiteit opgezet, zegt ze altijd veel over hen die ze aanwenden. Zo is propaganda in de eerste plaats bestemd om de anderen te beïnvloeden, maar er zit vaak een aspect van zelfovertuiging achter, om de eigen rommelende twijfel weg te zuiveren. Een ander kenmerk van propaganda is dat, wanneer ze lang aangehouden wordt, de leugen een reëel leven op zich gaat leiden. Men krijgt dan een soort officiële en zorgvuldig afgegrensde terminologie, waarbinnen lichte schakeringen een belang gaan aannemen dat proportioneel buiten verhouding staat. In totalitaire regimes, waar geen andere bron van informatie bestaat, is dat aspect zeer uitgesproken<sup>2</sup>. Iedereen weet daar immers wat het betekent wanneer hulp geleverd wordt aan de vrijheidsstrijd van broeders in van oudsher bevriende naties.

Dit alles om maar te zeggen dat wie tussen de regels van de propaganda kan en wil lezen, vaak meer te weten komt dan de opsteller wenste. Was dit echter ook het geval met de *Flamenpolitiek* van het militair bezettingsbestuur? De bron die we zullen aanwenden om deze vraag te beantwoorden, is de *Brüsseler Zeitung*, het Duitstalig dagblad dat tussen juli 1940 en september 1944 in de Belgische

hoofdstad verscheen. De leider van het militair bestuur, generaal Alexander von Falkenhausen, noemde de krant immers in een geheim rapport „de spreekbuis van de Militärverwaltung”<sup>3</sup>. Ook het publiek zag dit dagblad als een semi-officieel orgaan van het bezettingsbestuur aan<sup>4</sup>. De *Brüsseler Zeitung* is dan ook het meest geschikt om de propagandakoers van de *Militärverwaltung* te bestuderen<sup>5</sup>.

### 1. Het Franse bastion.

Voor de uitvoering van de *Flamenpolitiek* is niet von Falkenhausen, maar wel zijn ondergeschikte Reeder verantwoordelijk geweest. Anders dan de leider van het bezettingsbestuur, die nog het liefst van al België wilde laten zoals het was, had deze plannen voor verandering. Ze vormden een mengeling van ideologische en pragmatische rederingen. Reeders taak was het immers België in te schakelen in de Duitse oorlogsvoering, en dat doel streefde hij altijd op de eerste plaats na. Dat belette hem niet daar in de mate van het mogelijke meer ideologisch getinte maatregelen aan vast te koppelen<sup>6</sup>. De na mei 1940 gegroeide samenwerking tussen Belgische en Duitse belangengroepen gaf meteen aan, binnen welke marges Reeder kon proberen zijn doel te bereiken. Door te radikaal te zijn liep hij het risico die samenwerking op te blazen, maar anderzijds bood die hem ook de kans een pro-Duitse *Flamenpolitiek* te doen slagen, vermits het schrikbewind van een totale economische plundering vermeden was.

Wilde men België omturnen van een „Franse Oostmark” naar een „Germaans-Duitse Westmark”, dan was het zaak eerst komaf te maken met de vooroorlogse toestanden in dat land. Dat bleek niet zo moeilijk te zijn, want de verschillen tussen het parlementaire, liberale België met zijn vrije markteconomie en zijn compromissen tussen nationaliteiten en het totalitaire Derde Rijk met zijn gedirigeerde markt en zijn hypernationalisme hoefden niet eens tot karikatuur gemaakt te worden om ze in al hun scherppte naar voren te brengen. De thema's die de *Brüsseler Zeitung* in haar eerste verschijningsmaanden over dat onderwerp aansneed, klinken dan ook bekend in de oren: de „liberaal-demokratische wanorde”<sup>7</sup>, de koehandel van de partikratie, het centralisme dat

3. Jahresbericht der Militärverwaltung, 15 juli 1941; GRMA, T. 501, R. 105, 856. (GRMA = de door de Amerikanen gemaakte microfilms van de Duitse archieven).

4. Cfr. R. FALTER, *De „Brüsseler Zeitung”, een Duitse krant in België en haar visie op het bezette land (1940-1944)*, lic.verh., Leuven, 1980, p. 55.

5. De normaal belangrijkste propagandainstelling in een bezet land, de *Propaganda-Abteilung*, was in België niet geheel de spreekbuis van het militair bezettingsbestuur, maar ook gefiltreerd door partijmensen, vooral dan uit het propagandaministerie van Goebbels in Berlijn. Cfr. E. DE BENS, *De Belgische dagbladen onder Duitse censuur (1940-1944)*, Antwerpen-Utrecht, 1973, p. 75-78.

6. DE JONGHE, *Hitler*, I, 59-64.

7. R. SPARING, *Befriedung des öffentlichen Lebens in Belgien gesichert*, BZ, 19 juli 1940, p. 1.

1. Gec. in A. DE JONGHE, *Hitler en het politieke lot van België*, I, Antwerpen-Utrecht, 1972, p. 39.

2. Een uitstekend voorbeeld van hoe dergelijke propaganda toch nog een bron van informatie kan worden, is het werk van de Britse journalist en historicus Alexander Werth over de Sovjet-Unie tijdens de Tweede Wereldoorlog (A. WERTH, *Russia at War, 1941-1945*, Londen, 1964). Werth heeft voor zijn analyses van het gebeuren aan de partijtjop en in de hoogste legerregioenen hoofdzakelijk gebruik gemaakt van de *Pravda* en aanverwante gecensureerde bladen. Wat daar niet in geschreven werd, was voor hem eigenlijk even belangrijk als wat er wel in verscheen.

vloekte met de feitelijkheid van twee verschillende volkeren, de bureaucratie met haar volgens partijkaarten samengestelde ambtenarij<sup>8</sup>, het axioma van de gemeentelijke autonomie als mikrokosmos van liberale desorganisatie<sup>9</sup>, de irrationele vrije markt, waarin de hyena's en de Joden het haalden<sup>10</sup>, de overal aanwezige invloed van de banken en de *Société Générale*<sup>11</sup>. Als beeld van België was dit alles natuurlijk goed gekozen: de *Brüsseler Zeitung* groeide uit tot een bloemlezing van de oppositietaal van Belgische minderheidspartijen vóór 1940. De opeenstapeling van al die negativismen leidde soms tot fraaie karikaturen: „Sinds 1830 heeft een kapitalistische klik in de ruimte tussen Frankrijk en Nederland private zaken gedaan, die ze het politiek uithangbord 'België' meegaf”<sup>12</sup>.

De *Brüsseler Zeitung* ijverde er eveneens voor aan te tonen hoe Frankrijk-gericht België wel geweest was. Dat bleek uit de jurisprudentie, gebaseerd op het burgerlijk wetboek en de *Code Napoléon*, waardoor de basiswaarden van heel het politieke leven automatisch ook op Frankrijk geïnspireerd dienden te zijn<sup>13</sup>. De weerslag van deze koers op het Belgische nationaliteitsprobleem was een bevoordeling van de franstaligen, zoals bijvoorbeeld de „frans-liberale mogelijkheid om zijn eigen volksraad te kiezen”, iets wat in de Duitse visie eigenlijk niet kon<sup>14</sup>. De blik op de zuiderbuur vond men ook terug in de cultuur, waar door een overdreven geaksentueerd individualisme, een gebrek aan een natuurgerichte visie en het losstaan van land en volk, de Belgische culturele opvattingen en stijlen alleen maar leegheid uitstraalden<sup>15</sup>. De Brusselse architectuur vormde de megalomane emanatie van deze ideeën: „koud als geld en nuchter als een procentrekening, reiken te Brussel onvervalst liberalisme, glas, staal en beton elkaar de hand”<sup>16</sup>. Het zal wel niemand verwonderen dat de Duitsers zozeer de Frankrijkgerichtheid van België benadrukten, vermits zijzelf het land als een „Franse Oostmark” aanzagen. Maar dat de *Brüsseler Zeitung* dit fenomeen zo aksentueerde, duidt erop dat de bezetter eraan twijfelde of de Belgen zelf wel van die visie doordrongen waren. Een flinke dosis propaganda leek haar hier alleszins op zijn plaats.

De kritiek van de *Brüsseler Zeitung* bereikte een hoogtepunt wanneer de deportaties van 10 mei 1940 werden behandeld. Een panische vrees voor de aan-

wezigheid van een vijfde kolonne bij de Duitse inval had de Belgische regering op de eerste dag van de gevechten doen overgaan tot arrestatie van een aantal „verdachten”, een ruim geïnterpreteerde notie die fascistien, kommunisten, Vlaamse nationalistien, Duitsers, oud-strijders van de Spaanse burgeroorlog en zelfs Joden en andere Duitse politieke vluchtelingen omvatte. In de chaos van de volgende dagen en weken hadden ook de Fransen op eigen initiatief „verdachten” gearresteerd en werden de gedeporteerden in ronduit mensonwaardige omstandigheden naar Frankrijk verhuisd. Eenentwintig onder hen, waaronder de belangrijkste persoonlijkheid wel Verdinasoleider Joris Van Severen was, waren op 20 mei in Abbeville door Franse soldaten neergeschoten. Vele politieke vluchtelingen uit het Derde Rijk kwamen via de deportaties in handen van de Duitse politiediensten terecht<sup>17</sup>. Natuurlijk vormde deze Belgische (en Franse) miskleun een vette kluit voor de *Brüsseler Zeitung*, die er uitvoerig over rapporteerde. Hoofdredakteur August Haase, die zelf op 10 mei door de Staatsveiligheid van zijn bed gelicht was, zette in een serie artikelen zijn belevenissen op papier<sup>18</sup>. Vooral bij de terugkeer van de eerste gedeporteerden, in juli 1940, was de verontwaardiging van de krant zeer groot, waarbij haar aandacht uitsluitend uitging naar het lot van de Rijksduitsers en bepaalde Vlaamse nationalistien, zoals August Borms.

Toch was er een vreemd aspekt aan de berichtgeving van de *Brüsseler Zeitung* over die gebeurtenissen. Niet zozeer de Belgische autoriteiten kregen een blaam, als wel de Franse. Zij werden als hoofdverantwoordelijken voor de bestialiteiten aangeduid<sup>19</sup>. Frappant was ook de afzijdigheid van de krant in de rel rond de terugkeer van de auditeurgeneraal Walter Ganshof van der Meersch, één van de verantwoordelijken voor de deportaties. Daar waar het VNV en zijn dagblad *Volk en Staat* met veel kabaal gerechtelijke veroordeling voor de man eisten, beperkte de *Brüsseler Zeitung* zich tot één nuchter artikel op 10 juli 1940, waarin de opening van een onderzoek werd aangekondigd<sup>20</sup>. En niet het minst viel het op hoe de Duitse krant in heel haar bestaan met geen woord over het gebeuren te Abbeville repte. Dit is eigenaardig omdat de bezetter een aantal gedroomde propagandistische instrumenten in handen had om de Belgische staat zwaar te blameren, maar blijkbaar heeft hij geweigerd ze te gebruiken. Vreesde het militair bestuur dat het kweken van martelaren een te sterke en op langere termijn onhandelbare katalysator zou zijn in het door de Duitsers toch gewenste scheidingsproces tussen België en Vlaanderen, met alle gevolgen, ook op de economische samenwerking, van dien? De redenen van dit eigenaardig temperen van het deportatieschandaal blijven te onbekend om op die vraag te kunnen antwoorden.

17. J. GERARD-LIBOIS en J. GOTOVITCH, *L'An 40*, Brussel, 1971, p. 105-117. Cfr. ook C. H. VLAEMYNCK, *Dossier Abbeville*, Leuven, 1977.

18. A. HAASE, *Spionageverdächtig*, BZ, serie van 17 tot 29 oktober.

19. Cfr. H. HÖNIG, *1600 Deutsche erleben französische „Humanität”*, BZ, 17 juli 1940, p. 3.

20. *Ganshof van der Meersch und sechs andere Personen verhaftet*, BZ, 10 juli 1940, p. 1. Cfr. GERARD-LIBOIS en GOTOVITCH, 118-120; DE BENS, 413-415.

8. IDEM, *Belgischer Querschnitt*, BZ, 2 aug. 1940, p. 1-2.

9. E. JÖCKLE, *Gemeinderäte in Brüssel*, BZ, 27 nov. 1940, p. 1-2.

10. W. JUNGERMANN, *Die Wirtschaft: ohne Vernunft*, BZ, 1 juli 1940, p. 9.

11. *Belgische Industrie unter dem Einfluss der Banken*, BZ, 3 aug. 1941, p. 7.

12. „Seit dem Jahre 1830 hat eine kapitalistische Clique in dem Raum zwischen Frankreich und den Niederlanden private Geschäfte gemacht, denen sie das politische Firmenschild Belgien vorhängte”. E. EVERS, „*La Capitale*”, BZ, 2 juli 1941, p. 3.

13. IDEM, *Zwischen zwei Revolutionen*, BZ, 20 dec. 1940, p. 1-2.

14. F. RODENS, *Das Recht auf die Sprache*, BZ, 3 sep. 1940, p. 1-2.

15. E. EVERS, *Belgische Malerei in Lüttich*, BZ, 1 okt. 1940, p. 2.

16. E. JÖCKLE, *Stadt und Demokratie*, BZ, 13 sep. 1940, p. 5.

## 2. Naar een nieuw aktivisme ?

Traditioneel wordt er in de soorten bezettingsbesturen die de Duitsers overal in Europa installeerden, een onderscheid gemaakt tussen *Zivilverwaltung* en *Militärverwaltung*. Het grote verschil tussen beide was dat het burgerlijk bestuur politiek ingreep in het bezette land en het de nationaal-socialistische ideologie opdong, daar waar een militaire regering, meestal in een gebied vlak aan of achter de frontlijn gevestigd, vooral voor rust en orde moest zorgen en dus mogelijke politieke kruitvaten meed. Van al die *Militärverwaltungen* was de Belgische waarschijnlijk één van diegene voor wie de laatste veralgemening het minst opging. Zeker, rust en orde houden om het bezette land optimaal in de Duitse oorlogsvoering in te schakelen was haar voornaamste streefdoel, maar zij koppelde daar alleszins in de eerste maanden van haar bestaan een uitgesproken propagering van de *Nieuwe Orde* aan vast. De tematiek van de *Brüsseler Zeitung* in die periode bestond haast uitsluitend uit het verkondigen van de revolutie die aan de gang was. De invoering en het optreden van een zakelijk en efficiënt bestuur<sup>21</sup>, de reorganisatie van de economie op meer dirigistische en sociale basis<sup>22</sup>, de heroriëntering van de Vlaamse cultuur en de valorizatie van de positie van het Vlaamse volk, waren dat niet alles heilzame uitlopers van de ingevoerde *Nieuwe Orde* ?

Lang bleef die ideologische inbreng niet duren. In de eerste bezettings- en dus hongervinter verdwenen om begrijpelijke redenen de lofzangen op de verbeteringen die aangebracht werden. Zelfs een blinde kon zien dat het slechter ging dan vóór 1940 en dus moest ook de officiële terminologie daaraan aangepast worden. Ideologische tema's verdwenen daarom uit het propaganda-arsenaal om plaats te maken voor de opvatting dat de *Militärverwaltung* het beste deed wat mogelijk was om de noodsituatie te verhelpen. Paradoksaal genoeg gebeurde met het thema van de *Volkstumspolitik* ongeveer het omgekeerde : in de beginmaanden legde de *Brüsseler Zeitung* een pragmatische voorzichtigheid aan de dag i.v.m. Vlaamse tema's, maar, zoals zal blijken, vanaf het najaar van 1940 werden op dat vlak alle ideologische nationaal-socialistische registers opengezet, een situatie die tot eind 1941 onveranderd bleef.

Komen we nu terug tot het begin van de bezetting. De *Flamenpolitik* lag toen eigenlijk al vast. Op 14 juli 1940 bevatte een *Führerentscheid* de volgende instructies van Hitler : „Hij wenst dat de Vlamingen zoveel mogelijk gesteund worden, de terugkeer van de Vlaamse krijgsgevangenen inbegrepen. Generlei gunsten voor de Walen”<sup>23</sup>. Daarmee bevestigde Hitler alleen de lijn die door de *Militärverwaltung* al voor de inval was uitgestippeld en die sinds het

begin van de bezetting gevolgd werd. Alleen bleken die grote lijnen van de te volgen politiek nog niet zo direct en gemakkelijk in de praktijk omgezet te kunnen worden. Zo was het voor Reeder niet meteen duidelijk of er al een kollaborerende groep op politiek vlak in aanmerking kwam voor de uitvoering van deze instructies. Het te stimuleren Vlaams-nationalisme was immers in grote meerderheid een inlijving bij Duitsland niet genegen en evenmin nationaal-socialistisch gezind. De voornaamste groep, het VNV, dat al van begin juni zijn medewerking had aangeboden, was ook met beide voor Reeder onaangename eigenschappen behept. Maar omdat de *Militärverwaltungschef* de VNV-mankracht nodig had voor het vervangen van dwarsliggers in de administratie, liet hij de partij toe actief te zijn, al remde hij ze even vaak af op bepaalde punten, zoals het uiten van Dietse geloofsbelijdenissen.

Reeder wilde het VNV langzaam omkneden en „opvoeden” tot een ideologisch verantwoorde, dus op Duitsland en het nationaal-socialisme gerichte *Volkstumspolitik*. Zijn plannen werden echter doorkruist en gebruskeerd door een ongeduldige Himmler, de SS-chef, wiens vertrouwen in het VNV nul was en op wiens door Hitler goedgekeurd initiatief eind september 1940 een *Algemene SS-Vlaanderen* opgericht werd, met als doel de „schepping van een grootgermaans Rijk” te propageren. Van dan af ontbrandde een strijd tussen de extremistische SS en Himmler enerzijds en het VNV, geruggesteund door een meer gematigde Reeder anderzijds<sup>24</sup>. Ondertussen had het militair bestuur wel al allerlei pro-Vlaamse maatregelen afgekondigd : benoemingen van Vlamingen op sleutelposities in de nieuwe economische instellingen, oprichting van een commissie voor toezicht op de naleving van de taalwetten en van een commissie voor eerherstel van gewezen activisten, druk op de Vrije Universiteit te Brussel<sup>25</sup>.

In het propagandaorgaan van de *Militärverwaltung*, de *Brüsseler Zeitung*, werd tot eind december 1940 met geen woord over het VNV of de Algemene SS gesproken, wat nogmaals wijst op de initiële voorzichtigheid van de bezetter t.o.v. groepen die voor kollaboratie in aanmerking kwamen. Verder deed de krant vrij behoedzaam over Vlaamse aangelegenheden. Ze herdacht meer dan dat ze dacht. Een figuur die op die manier scherp in beeld kwam, was August Borms, die tijdens de Eerste Wereldoorlog in Antwerpen de Duitsers had gesteund. Zijn schreden werden door de *Brüsseler Zeitung* van nabij gevolgd, van zijn terugkeer op 9 juli uit Frankrijk en zijn thuiskomst in Antwerpen over de meetings waarop hij zijn verhaal kwam vertellen, tot zijn optreden op de IJzerbedevaart op 18 augustus. De „algemeen vereerde Vlamingenleider”<sup>26</sup> was één van de fotografische vedetten uit de eerste verschijningsmaanden van de krant. Maar werd er met het aureool rond de persoon van Borms ook meer gesuggereerd dan een hulde aan een gewezen Duitse medewerker en propaganda over de ellende van de deportaties ? Bij één

21. *Belgien zwischen Krieg und Neuordnung*, BZ, 1 juli 1940, p. 3.

22. W. JUNGERMANN, *Gesetze und Aufgaben*, BZ, 23 aug. 1940, p. 7.

23. „Er wünscht jede mögliche Förderung der Flamen, einschl. Rückführung der flämischen Kriegsgefangenen in ihre Heimat. Den Wallonen sind keinerlei Vergünstigungen zu gewähren”. Gec. in A. DE JONGHE, *De strijd Himmler-Reeder om de benoeming van een HSSPF te Brussel*, II, in *Bijdragen tot de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, 1976, p. 10.

24. Voor heel deze uitleg : DE JONGHE, *Himmler-Reeder*, II, 9-26.

25. GERARD-LIBOIS en GOTOVITCH, 290-291.

26. „Der allgemein verehrte Flamenführer Dr. August Borms ...” *Dr. August Borms wieder dabeim*, BZ, 17 juli 1940, p. 5.

van de meetings schreef de *Brüsseler Zeitung*: „De Vlaamse gedeporteerden – onder hen Dr. Borms – zijn de nieuwe aktivisten. Hun lijden in de Franse concentratiekampen vormt een bron van nieuwe kracht voor medewerking aan de Nieuwe Orde”<sup>27</sup>. De krant pleitte eigenlijk voor politieke samenwerking met de Duitse bezetter. De term „nieuw aktivisme” was daarbij vaag genoeg om de intenties van de bezetter ongemoeid te laten, maar werd nadien niet veel meer gebruikt. Ook Borms verdween trouwens uit de belangstelling. Vlaamse journalisten hadden de *Propaganda-Abteilung* er immers op gewezen dat hij in Vlaanderen niet als representatief beschouwd werd<sup>28</sup>.

### 3. De Vlaams-Duitse eenheid.

Dat de Duitsers in en aan België grondige veranderingen wilden doorvoeren, kan niet betwijfeld worden. De manier waarop ze in hun propaganda de vooroorlogse toestand van het land tekenden, scheen dat trouwens te bevestigen. Alleen wensten de hoogste gezagsdragers van het Derde Rijk blijkbaar nog met hun beslissing te wachten. In het al eerder geciteerde *Führerentscheid* van 14 juli 1940 stond letterlijk: „De Führer heeft met betrekking tot de toekomst van de Belgische staat nog geen definitief besluit getroffen”<sup>29</sup>. Voor die behoedzaamheid kunnen verschillende mogelijke redenen aangehaald worden: de moeilijke keuze tussen verschillende opties voor het statuut van België of van Vlaanderen en Wallonië, de vrees om door ingrijpende maatregelen de gegroeide medewerking van het Belgisch economisch bestel aan de Duitse oorlogsinspanning te ontregelen<sup>30</sup>, de aanwezigheid van koning Leopold III in het bezette land<sup>31</sup>. Dit laatste wordt gedeeltelijk verklaard door de enorme populariteit die de vorst in 1940 in België genoot, in tegenstelling tot de gevluchte regering, die met alle zonden overladen werd. De Duitse propaganda, de *Brüsseler Zeitung* inbegrepen, haakte handig in op die sentimenten door Leopold een aureool van moedig, ridderlijk en realistisch soldaat om te hangen, die door zijn corrupte ministers verraden werd<sup>32</sup>.

In de zomer van 1940 was de bezetter dus nog niet van plan openlijk kleur te bekennen over de

toekomst van België. Maar op het vlak van de propaganda was het hem onmogelijk op dat punt volledig vaag te blijven. Hij bevestigde noch ontkende de onafhankelijkheid van het land, maar kon toch moeilijk kleurloos toezien op bv. het geschil koning-regering. Enkele ideeën kwamen uit de Duitse propaganda van de eerste maanden dus toch naar voren: aanmoediging van medewerking met de bezetter uiteraard, afschaffing van alles wat met parlementair regime, liberalisme of democratie te maken had, de vrije markteconomie inbegrepen, en mogelijk ook het behoud van de Belgische staat, gezien de groot-scheepse propaganda rond de persoon van de koning. Het was dus zeker niet in een vlaag van zinsverbijstering dat Hendrik De Man, voorzitter van de Belgische Werkliedenpartij, maar tevens invloedrijk raadgever van Leopold III, zich met koninklijke instemming in die zin engageerde. Hij schreef op 28 juni een manifest aan de partijleden, waarin hij de Duitse overwinning op het parlementaire regime volkomen achtte en opriep tot engagement in de Nieuwe Orde. De BWP werd ontbonden en het Belgische volk diende zich in eenheid rond de koning te scharen<sup>33</sup>. Daarmee wierp De Man zich eigenlijk op als woordvoerder van de Belgicistische, unitaristische en royalistische kringen, waarschijnlijk de belangrijkste stroming in het bezette land in de zomer van 1940<sup>34</sup>. Maar de Duitsers stremden dat streven: Reeder liet de verspreiding van het manifest stopzetten. De bezetter wenste niet die richting in te slaan. De koning werd slechts opgehemeld tegen de regering, om zo in te spelen op bestaande gevoelens bij de bevolking<sup>35</sup>. Dat blijkt ook uit het feit dat de belangstelling voor Leopold verdween toen zijn populariteit in 1941 begon te tanen.

Uit de studie van de *Brüsseler Zeitung* blijkt vanaf juli 1940 duidelijk dat de bezetter geen Belgische koers wenste te volgen. De propaganda benadrukte daarvan teveel, op de politieke zowel als de kulturele bladzijden, de grote verwantschappen tussen Vlaanderen en Duitsland. Gedurende de eerste verschijningsmaanden gebeurde dat nog op een schuchtere manier. Zo bij de herdenking van de Guldensporenslag, die als een botsing van Germaanse en Romaanse cultuur werd beschreven en waaraan nu zijn betekenis „voor het ganse germanendom” diende teruggeschonken te worden. Elk „volkstumsbewust Vlaming die als Germaan de Europese geschiedenis in geheelgermaanse zin weet te interpreteren” zou dat doen<sup>36</sup>. Ook politiek redakteur Heinrich Tötter benadrukte dat de IJzertoren een symbool was „om de Germaanse krachten in het Vlaamse volk tot opstand tegen de onderdrukking te brengen”. Hij deed dat in een vooral geschiedkundig getint artikel over de

33. J. STENGERS, *Léopold III et le gouvernement*, Parijs-Gembloers, 1980, p. 79-81; GERARD-LIBOIS en GOTOVITCH, 216-230; DE JONGHE, *Hitler*, I, 141-147.

34. GERARD-LIBOIS en GOTOVITCH, 283.

35. Dat bleek trouwens al uit een propagandarichtlijn van Goebbels van 29 mei 1940, waarin hij stelde de koning te moeten typeren als de man met het juiste inzicht t.o.v. de gevluchte regering, maar dat men hem daarom nog geen aureool om het hoofd moest plaatsen. *Wollt Ihr den totalen Krieg*, uitg. W. A. BOELCKE, Stuttgart, 1967, p. 58.

36. „Der volkstumsbewusste Flame, der die europäische Geschichte als Germane in einem gesamtgermanischen Sinne zu deuten weiss ...” E. STRIEFLER, *Die Schlacht der Goldenen Sporen*, BZ, 12 juli 1940, p. 1-2.

27. „Die flämischen Verschleppten – unter ihnen wieder Dr. Borms – sind die neuen Aktivisten. Ihre Leiden in den französischen Konzentrationslagern sind eine Quelle neuer Kraft für die Mitarbeit an der Neuordnung”. *Flämische Kundgebung in Brüssel*, BZ, 12 aug. 1940, p. 4.

28. „Von flämischen Journalisten ist immer wieder die Meinung zu hören, dass die Zeitungen in ihrer Auflageziffer durch die starke Herausstellung von Dr. Borms beeinträchtigt werden, da seine Persönlichkeit in weiten flämischen Kreisen nicht als repräsentativ angesehen wird”. Propagandalage- und Tätigkeitsbericht PA-Belgien, sept. 1940; GRMA, T. 77, R. 982, 4472565.

29. „Der Führer hat hinsichtlich der Zukunft des belgischen Staates noch keine endgültige Entschliessung getroffen”. Gec. in DE JONGHE, *Himmler-Reeder*, II, 10.

30. Voor deze redenen, cfr. W. WAGNER, *Belgien in der deutschen Politik während des Zweiten Weltkrieges*, Boppard am Rhein, 1974.

31. DE JONGHE, *Hitler*, I, 323.

32. Nog in de lente van 1941 had de BZ lovende woorden voor de koning over, die „... wohl von allen Königen und regierenden Männern der Gegenseite die bestimmt stolzeste und würdigste war”. C. W. GILFERT, *Königliche Flüchtlinge*, BZ, 30 april 1941, p. 8.

Ijzerbedevaart, dat, terloops gezegd, van een uitstekende en gedetailleerde kennis van het verleden van de Vlaamse Beweging getuigde maar de historische kritiek verwaarloosde<sup>37</sup>. Maar dat de *Brüsseler Zeitung* zich vooral met de geschiedenis bezighield, wijst enigszins op de voorzichtigheid waarmee de krant voorlopig de Vlaamse kwestie behandelde. Ook de oprichting van de al eerder genoemde commissies, die voor taaltoezicht en die voor het eerherstel van de activisten, werd niet begeleid door Vlaams bazuingschal, maar in vrij nuchtere commentaren goedgekeurd als bijdragen tot een herstel van rechtvaardigheid en dus van rust en orde<sup>38</sup>.

Toen de uit Frankrijk teruggekeerde August Haase echter half oktober 1940 hoofdredakteur werd, liet de krant een deel van haar voorzichtigheid over de Vlaams-Duitse bindingen varen. Haase was al vóór de oorlog korrespondent in België geweest van verscheidene Duitse kranten en had waarschijnlijk van toen een grote interesse overgehouden voor de *Volkstumsfrage*. Hij blonk niet bepaald uit door een logisch redeneringsvermogen, want de meeste van zijn teksten bestonden uit een vaak verwarrende opeenstapeling van vrij radikale opvattingen, die wel op een grote belesenheid van ideologische geschriften steunden. Toch kon men uit de rommelige ideeënstroom bepaalde vaste meningen uitziften, die via hemzelf soms hun weg naar de Duitse pers vonden. Daarmee drukte hij zijn stempel op de *Flamenpolitik* van de *Brüsseler Zeitung*, totdat hij eind augustus 1941 door het leger opgeroepen werd.

Zijn eerste artikel, gepubliceerd op 13 oktober 1940, begon Haase met te stellen dat de tijd nog niet gekomen was om definitieve besluiten te trekken uit de gebeurtenissen van mei, maar dat wel gezocht kon worden naar de oorzaken van de snelle ineenstorting van de Belgische troepen. Naast politieke en militaire redenen – de door eigen propaganda onderschatte kracht van het Duitse leger – waren daar diepere, historische verklaringen voor te geven. In 1830 was België, volgens Haase, door Engeland en Pruisen toegelaten te bestaan als anti-Frans bolwerk. Maar spoedig nadien, onder impuls van politici als Charles Rogier, werd het regelrecht op Frankrijk afgestemd, waaruit ook de taalstrijd was ontstaan. Die was echter gebaseerd op een rassenproblematiek waarvan de verre oorsprong in de ontmoeting tussen Germanen en Galliërs aan het begin van de middeleeuwen te zoeken viel.

Wat bleek nu, steeds volgens Haase, uit de geschiedenis? Dat Vlaanderen zijn bloeitijd kende in de middeleeuwen, toen het op Duitsland gericht was, zoals die eenheid altijd al voor Vlaamse opgang en welvaart had gezorgd. „De geschiedenis heeft in haar stenen en geestelijke monumenten bewezen dat de ruimte<sup>39</sup> waarover we hier handelen, zijn groot-

ste wetenschappelijke en kulturele bloeitijd kende als er tussen Brugge, Gent, Antwerpen en Keulen, Hamburg, Lübeck, Danzig geen hinderpalen stonden”. De rassenscheiding was nochtans niet gans af te lijnen, vermits ook Wallonië Germaanse elementen kende. De staat België zette op die natuurlijke tegenstelling een domper en de nochtans wetenschappelijk hoogstaande school van Pirenne en Kurth had getracht dit alles te verdoezelen, waarvoor ze de *idée belge* had uitgevonden. De nationaalbewuste Belg bestond dan ook enkel in Brussel, was op Frankrijk georiënteerd en was mee verantwoordelijk geweest voor schendingen van de neutraliteitspolitiek. Gedurende 110 jaar had de Vlaming zijn bondgenoot Duitsland vergeten en zich aan het verleden van 1302 vastgeklampt. Nu brak er gelukkig een nieuwe tijd aan<sup>40</sup>.

Europa, schreef Haase, maakte een revolutie onder Duitse leiding door, en in Vlaanderen verspreidde zich dat besef als een „lenteachtige geestesstroming”, al was een zekere overgeërfde schuchterheid uit het verleden als rem nog begrijpelijk<sup>41</sup>. In zijn hoofdartikel van 23 november herhaalde hij zijn opvattingen over Vlamingen en Walen. Hij schreef dat ze naar mekaar toegroeiden wanneer ze met Duitsland verbonden waren, en in het andere geval uit elkaar gedreven werden door een Brussel dat alle baat had bij een Westerse dominantie<sup>42</sup>. Daarom sleurde Haase de *âme belge* van de Brusselse senator Picard door de modder: „Pirenne is groot en Picard is zijn profeet”, maar „de ziel van een volk is geen konstruktie van menselijke spitsvondigheid. Ze sluimert of is actief in de rasoergronden, in de door God gewilde, volkse gegevenheden”<sup>43</sup>.

Op Nieuwjaarsdag 1941 nam de hoofdredakteur van de *Brüsseler Zeitung* wat gas terug. Hij schreef nog wel dat het overleven van een Vlaams bewustzijn na ruim een eeuw onderdrukking getuigde van de levenskracht ervan, maar stelde anderzijds de Walen gerust dat zij daarom nu niet hetzelfde lot zouden moeten ondergaan als dat waaronder de Vlamingen geleden hadden. Hij herhaalde dat de politieke toekomst van de „Vlaams-Waalse ruimte” nog niet opgelost was, al stond wel één ding vast: „de Vlaams-Waalse ruimte was en is voor het grootste deel Germaans, voor het andere deel in verleden en volk Germaans bepaald”<sup>44</sup>. Later schreef Haase

40. „... hat die Geschichte durch ihre steinernen und geistigen Denkmäler bewiesen, dass der Raum, der uns beschäftigt, seine höchste wirtschaftliche und künstlerische Blütezeit erlebte, als keine Schranken zwischen Brügge, Gent, Antwerpen und Köln, Hamburg, Lübeck, Danzig bestanden”. A. HAASE, *Schicksal und Schuld*, BZ, 13 okt. 1940, p. 1-2.

41. „frühlinghafter Geisteszug”. IDEM, *Der Flame, der Wallone und die Revolution*, BZ, 19 okt. 1940, p. 1-2.

42. Met „Westers” bedoelde Haase „Frans en Engels”.

43. „Pirenne ist gross und Picard ist sein Prophet” ... „Die Seele eines Volkes ist ja kein Gebilde menschlicher Spitzfindigkeit. Sie schlummert oder sie wirkt in den rassischen Urgründen, in den gottgewollten, völkischen Gegebenheiten”. A. HAASE, *Die „belgische Seele”*, BZ, 24 nov. 1940, p. 1-2.

44. „Der flämisch-wallonische Raum war und ist zum grössten Teil germanisch, zum andern Teil in Geschichte und Volk germanisch bestimmt”. A. HAASE, *Belgien und die germanische Schicksalswende*, BZ, 1 jan. 1941 p. 1-2.

37. „... die germanischen Kräfte im flämischen Volk zum Aufstand gegen die Unterdrückung aufzurütteln”. H. TÖTTER, *Das Heldenkreuz an der Yzer*, BZ, 18 aug. 1940, p. 1-2.

38. F. RODENS, *Das Recht auf die Sprache*, BZ, 3 sep. 1940, p. 1-2; H. TÖTTER, *Ehre und Gerechtigkeit*, BZ, 8 sep. 1940, p. 1-2.

39. Haase gebruikte veel de term „Vlaams-Waalse ruimte” i.p.v. „België”.

nochtans minder aangename woorden voor de Walen. Eerst vergeleek hij de snel verouderende bevolking van het zuiden van het land met de grote kinderaanwas in het noorden, dat laatste volgens hem een gevolg van hervonden volkskracht. En vermits de verfransingsmachine Brussel, die in België doelbewust als sas tussen twee kommuniserende vaten in stand gehouden was voor de bewaring van een relatief taalkundig evenwicht, nu stilgelegd werd, zou voor de Vlamingen *Lebensraum* noodzakelijk zijn<sup>45</sup>. Zo kon ook Wallonië in aanmerking komen als gebied „waar het overschot van de aan ontembare levenskracht en geweldige vruchtbaarheid rijke bevolking een uitweg vindt”<sup>46</sup>.

Het is moeilijk om van Haases opvattingen een syntesebeeld te vormen. Zeker lijkt dat voor hem België verdwijnen moest. Alleen scheen hij nog niet goed te weten wat daarvoor in de plaats moest komen. Wat bv. met Brussel, want ondanks zijn tirades op het nationalisme van de hoofdstedelingen, zweeg Haase in alle talen over het toekomstig statuut van de stad. Vlaanderen en Wallonië waren voor hem duidelijk aparte entiteiten en de toekomst van het noorden van het land suggereerde hij zeer nadrukkelijk: in de toekomst zou een hechte band met het Germaanse broedervolk uit Duitsland het gebied tot nieuwe bloei brengen. Maar over Wallonië varieerden zijn meningen: moest ook hier een hechte band met Duitsland ontstaan, ofwel een apart gebied of een ruimtereservoir voor het aanzwellende Vlaamse kinderheer?

Blijft nog de vraag of Haase met zijn stellingen inzake *Flamenpolitik* de gedachten weergaf van het militair bezettingsbestuur. Dat zouden we normaal van een redakteur van de *Brüsseler Zeitung* verwachten, maar er kan twijfel over bestaan, omdat hij zowat het monopolie op die standpunten had. Voor zijn komst bij de krant en na zijn vertrek in september 1941 werd telkens een voorzichtiger koers gevaren. Toch lijkt het waarschijnlijk dat de hoofdredakteur binnen de bakens bleef die de *Flamenpolitik* van de *Militärverwaltung* begrepsden. Niet alleen was hij vaag genoeg inzake concrete projecten voor de toekomst van België en zette hij nooit de stap die hem in een ander kamp dan dat van Himmler zou gebracht hebben, zijn artikels lagen ook in het verlengde van de lijn die het bezettingsregime volgde en stemden in ruime mate overeen met de ideeën van Reeder, voor zover deze gekend zijn<sup>47</sup>. Verder lijkt het erg onwaarschijnlijk dat de *Brüsseler Zeitung*, die zich als semi-officieel dagblad gedroeg en als zodanig ook beschouwd werd, het zich kon veroorloven er één afwijkende mening op na te houden, die mogelijk volkomen verkeerde gedachten over het militair bestuur zou uitlokken. Haases geschriften lagen dus bijna zeker in het verlengde van wat de *Militärverwaltung* nog niet durfde verkondigen.

45. IDEM, *Wiegen und Särge in Flandern und Wallonien*, BZ, 27 jan. 1941, p. 1-2.

46. „... wo der Ueberschuss der an unbezwingbarer Lebenskraft und gewaltiger Fruchtbarkeit reichen Bevölkerung einen Ausweg findet”. A. HAASE, *Der Flame, der Wallone und der Belgier*, BZ, 23 maart 1941, p. 1-2.

47. DE JONGHE, *Himmler-Reeder*, II, 9-12; IDEM, *Hiiler*, I, 59-61.

#### 4. Een voorwaardelijke steun aan het VNV.

Dat de bezetter niet aarzelde de hele Vlaamse beweging tot een pro-Duitse te reduceren, bleek ook uit zijn dagelijks politiek beleid. Het was duidelijk dat wie wenste te kollaboreren uitgesproken Duitslandvriendelijk diende te zijn, en het was daarom dat de *Militärverwaltung* zolang wachtte om met het VNV sloop te gaan. Eind september-begin oktober 1940 besefte het militair bestuur echter dat met de stichting van de Algemene SS-Vlaanderen Himmler de zaak sterk gekompliceerd had. Om het gevaar uit die hoek tegen te gaan, moest Reeder nu resoluut de VNV-kaart uitspelen, maar niet zonder dat hem op dat vlak waarborgen geschonken waren. Gedurende een ganse maand onderhandelde hij dan ook met VNV-leider Staf De Clercq over de nieuwe koers die voortaan gevolgd diende te worden. Deze hapte toe en het resultaat bleek op 10 november 1940: De Clercq bekeerde zich openlijk tot het nationaal-socialisme, verkondigde zijn volledig vertrouwen in Hitler, ook voor het vastleggen van de toekomstige grenzen, zweeg in alle talen over Dietsland, fulmineerde tegen de Engelsen, de Joden, de vrijmetselaars, de woekeraars, de *idée belge* en het politiek katholicisme, en smeerde er als slagroom op die taart de fierheid bij over de subversieve aktie van VNV-soldaten in het Belgisch leger vóór en in mei 1940<sup>48</sup>.

In de daaropvolgende maanden zou De Clercq nog verscheidene malen dergelijke standpunten herhalen. Een voor ons niet onbelangrijk detail was de rapportering van deze feiten door Reeder aan zijn militaire oversten in Berlijn. Om de ware reden van de koerswijziging van het VNV – de tegenzet op Himmlers aktie – te kunnen wegmoffelen, wachtte hij tot begin januari om nader op het feit in te gaan. Als oorzaak beschreef hij dan de ontstane spanningen tussen het bezettingsbestuur en de sekretarissen-generaal, waardoor enkele ambtenaren zouden moeten vervangen worden door VNV-kandidaten. Met het leggen van dit rookgordijn was de eertse toespraak van De Clercq die de koerswijziging behandelde en die door Reeder aangehaald werd, die van 22 december te Wetteren, hoewel er voordien al op 10 november en 1 en 15 december waren geweest<sup>49</sup>.

Staf De Clercq stond daarmee aan het begin van een opbodpolitiek die hem erg ver in het kollaboratieproces zou voeren. Terwijl op het hoger echelon Reeder zijn beklag maakte over het voortdurend *hin-einregieren* vanuit Berlijn, en de chef van de Duitse veiligheidsdienst Heydrich de bal terugkaatste door het VNV als te opportunistisch af te doen, ontwikkelde zich op het lager niveau een strijd om het beste pro-Duitse imago tussen het VNV en de Algemene SS-Vlaanderen. Een eerste verzoeningspoging in januari 1941 mislukte, een tweede in maart slaagde. Men kwam tot een zekere, zij het wankele taakverdeling, waarbij het VNV een bevoorrecht politiek gesprekspartner van het bezettingsbestuur werd, terwijl de Algemene SS-Vlaanderen zich tot wereldbe-

48. IDEM, *Himmler-Reeder*, II, 26-35; P. DELANTSHEERE en A. OOMS, *La Belgique sous les nazis*, I, Brussel, 1945, p. 200-202.

49. DE JONGHE, *Himmler-Reeder*, II, 34-35.

schouwelijke scholing en paramilitaire opleiding zou beperken. Staf De Clercq, die voor een deel zijn slag had thuisgehaald, vreesde waarschijnlijk te ver te zijn ingegaan tegen bepaalde Duitse kringen en besloot daarom een tegemoetkoming te doen: vanaf 20 april begon het VNV te werven voor de SS-Standaard Westland en ging daarmee het pad van de militaire kollaboratie op<sup>50</sup>.

Twee maanden later viel het Duitse leger over een hemelsbreed front de Sovjet-Unie aan en bleek pas echt het gevolg van De Clercqs welwillende stap: voortaan kon alle mankracht gebruikt worden en dus moest ook het VNV ingeschakeld worden in de grote Duitse ronselmachine van vrijwilligers voor het Oostfront. De Algemene SS-Vlaanderen verdween in die maanden eigenlijk van het toneel, mogelijk ook door de militaire taken die haar nu opgedrongen werden. Toen het in de loop van de zomer van 1941 in Berlijnse SS-kringen duidelijk begon te worden dat er geen tegengewicht meer bestond voor het in hun ogen te eng-Vlaamse en te katolieke VNV, besloot Himmler vanaf oktober alles op een nieuwe kaart te zetten: de *Duits-Vlaamse Arbeidsgemeenschap* of *DeVlag*, tot dan (schijnbaar?) een vereniging van kulturele en wetenschappelijke uitwisseling tussen Vlaanderen en Duitsland. Gottlob Berger, de slaafse assistent van Himmler, werd er nog dezelfde maand de voorzitter van, zodat de DeVlag voortaan ruime financiële steun genoot en zich spoedig als feitelijke politieke partij kon gaan manifesteren. Binnen de vereniging, die was ingeworteld binnen het SS-complex, groeide een brede Duitse tak en ze ontving het monopolie van de Vlaamsgezindheid in het Derde Rijk<sup>51</sup>.

Vanaf het voorjaar van 1941 al sloegen het VNV en het militair bestuur die evolutie argwanend gade. Vooral bij het VNV groeide het wantrouwen tegenover de Duitse plannen, vermits hier een vereniging gesteund werd die de integrale opslorping van Vlaanderen door het Derde Rijk voorstond. Al vanaf september 1941 vroeg Staf De Clercq binnenskamers aan de leden van zijn partij zich van de DeVlag-opvattingen te distancieren<sup>52</sup>. De voortdurend groeiende wrijvingen deden Reeder op 31 maart 1942 trachten de taak van de DeVlag af te grenzen tot het cultuurpolitieke domein. Maar in de rug gedekt door de SS, kon de centrale figuur aan Vlaamse zijde van de vereniging, Jef Van De Wiele, dat akkoord op triomfantelijke wijze zeer breed gaan interpreteren, dit tot grote woede van het VNV<sup>53</sup>. De machtsstrijd werd voortaan met veel vertoon in het openbaar gestreden: met grote meetings trachtte elke partij zijn representativiteit te bewijzen. Het VNV deed dat voornamelijk in de tweede helft van juli 1942, de DeVlag riposteerde eind augustus, en het resultaat was vooral voor laatstgenoemde partij verrassend goed<sup>54</sup>.

Het VNV had daarmee zijn beste tijd gehad. Op 22 oktober 1942 overleed bovendien Staf De Clercq. Om alle potentiële inmengingen voor te zijn, koos

de Raad van Leiding van het VNV zeer snel een nieuwe leider: Hendrik Elias, de burgemeester van Gent. Deze was, door de ervaringen van zijn voorganger gewaarschuwd, wantrouwiger gestemd t.o.v. de Duitse bezetter en van hem werd verwacht dat hij niet bereid zou zijn in dezelfde onvoorwaardelijke mate aan opbodpolitiek te doen. Zelfs al kwam die houding voorlopig nog niet tot uiting, de keuze van Elias leidde tot zure oprispingen vanwege de Berlijnse SS-instanties, vooral dan Himmler en Berger<sup>55</sup>. Het vormde voor hen mee een aanleiding om hun drijfveren verder te zetten. De intriges om het militair bestuur te doen wankelen namen een grotere omvang aan en de DeVlag werd vanaf oktober 1942 nog verder uitgebouwd.

Wat schreef nu de *Brüsseler Zeitung* over al deze politieke gebeurtenissen? De krant verzweg in elk geval de dispuuten in het Vlaamse kamp. Ten tijde van de Algemene SS trachtte August Haase zelfs een rookgordijn te verspreiden rond de bestaande strijd om de gunst van de bezetter: „een Vlaamse vernieuwing neemt een aanvang, vooral onder leiding van het VNV en de Vlaamse SS”. De Vlaamse Beweging „bezit in het VNV de syntese tussen traditie en nieuwe Germaanse nationaal-socialistische gemeenschappelijkheid, in de Vlaamse SS, met haar opvoedkundige doelstellingen en met haar wil tot verdediging en behoud van de Germaanse oerwaarden, de verbinding met de Germaanse revolutie”<sup>56</sup>. Later werd ook over de verhouding VNV-DeVlag met dergelijke eufemismen gesproken. Op 21 september beschreef de *Brüsseler Zeitung* een toespraak van Staf De Clercq als gelijkloeiend met een vorige van Jef Van De Wiele, die gesteld had dat het niet opging van het nationaal-socialisme dat te nemen wat men wenste en de rest af te stoten, maar dat men de ideeën van Hitler in al hun konsekventies diende te aanvaarden<sup>57</sup>. Dergelijke schijneenheid hooghouden was echter geen gemakkelijke taak en dus huldigde de krant verder het stilzwijgen over beide VNV-rivalen, op de kulturele activiteiten van de DeVlag na.

Want het zal wel niemand verwonderen dat de *Brüsseler Zeitung*, de krant van de *Militärverwaltung*, op politiek vlak alleen interesse betoonde voor het VNV. Niet toevallig gebeurde dit pas vanaf 24 december 1940, waarbij De Clercqs toespraak te Wetteren van twee dagen voordien samengevat werd, dezelfde rede dus die Reeder aan zijn oversten door gaf als eerste teken van een duidelijke koerswijziging bij het VNV<sup>58</sup>. Na die dag genoot de partij een ruime belangstelling vanwege de *Brüsseler Zeitung*. Toespraken van VNV-voormannen werden met

55. *Ibidem*, II, 134-144.

56. „Eine flämische Erneuerung setzt ein, besonders geführt vom VNV und der flämischen SS” ... „Sie besitzt im VNV die Synthese zwischen Tradition und neuer germanischer, nationalsozialistischer Gemeinsamkeit, in der flämischen SS mit ihrer erzieherischen Zielsetzung, mit ihrem Willen zur Wehrfreudigkeit und zur Erhaltung germanischer Erbwerte, die Verbindung zur germanischen Revolution”. A. HAASE, *Wo steht heute die flämische Bewegung?*, BZ, 27 feb. 1941, p. 1-2.

57. H. TÖTTER, *Mit allen Konsequenzen*, BZ, 24 sep. 1942, p. 1-2. Daar waar De Clercq het in zijn toespraak had over de twijfelaars onder de bevolking die niet goed wisten welke zijde te kiezen, is het duidelijk dat Van De Wiele's uitspraak (ook) op het VNV sloeg.

50. *Ibidem*, II, 35-45.

51. *Ibidem*, II, 49-59, 68-71, 117-118.

52. *Ibidem*, II, 66-68.

53. *Ibidem*, II, 76, 115-117.

54. *Ibidem*, II, 119-122.

de regelmaat van een klok verslagen. Belangrijke benoemingen, zoals die van Hendrik Elias tot burge-meester van Gent en Gerard Romsée tot sekretaris-generaal van Binnenlandse Zaken, werden dik in de verf gezet<sup>59</sup>. De krant berichtte over de meeste meetings van de partij. Dat was zeker het geval vanaf juli 1941, toen de *Brüsseler Zeitung* veel aandacht besteedde aan de „mobilizatie tegen het bolsjovisme” door het VNV.

Maar ook de politiek-programmatische evolutie van de partij werd geregeld onder de loep genomen. August Haase begon op 27 april 1941 een artikel over het VNV met een historisch overzicht: geboren als erfgenaam van aktivisme en Frontbeweging, was de partij tot de echte vertegenwoordiger van het Vlaamse nationalisme uitgegroeid, dit in tegenstelling tot de flaminganten binnen de traditionele politieke stromingen, die de Vlaamse belangen slechts dienden wanneer ze te verzoenen waren met die van hun partij. Toch was het VNV pas echt politiek volwassen geworden na een door de oorlog versneld bewustwordingsproces, dat het had doen inzien hoe de taal slechts een onderdeel van de nationaliteitsstrijd vormde. Nieuwe krachten, waarvan de bronnen in bloed en ras lagen, deden het besef groeien een deel te vormen van een groter Germaans geheel. Haase refereerde dan aan een toespraak van De Clercq in Tielt, waarin deze de Vlaamse landbouw als grondslag van het volksleven geschilderd had, de arbeiders de deugden van het Duitse socialisme voorspiegelde en besloot met te stellen dat de „lotsbestemming van ons volk Germaans is”<sup>60</sup>.

Op 30 september 1941 vatte de *Brüsseler Zeitung* zelfs het programma van het VNV samen in zes punten, overgenomen uit een toespraak van De Clercq: 1°) Met behoud van eigen taal en cultuur, „de invoering van de nationaal-socialistische orde en de inschakeling van de Vlaamse volksgemeenschap in het complex der Germaanse volkeren”. 2°) Helpen om Duitsland de oorlog te doen winnen. 3°) Samenwerking met alle nationaal-socialistische of duitsvriendelijke organisaties, zolang die de nationale grondslag van onze beweging respekteren. 4°) Het aanvaarden van België als huidig arbeidsveld. 5°) Godsdienstvrijheid binnen de beweging. 6°) Vertrouwen in de levenskracht van het Vlaamse volk en in de *Führer* als drager van de nationaal-socialistische idee<sup>61</sup>. Dit programma werd door de *Brüsseler Zeitung* commentaarloos weergegeven. Ondanks de nogal verwarrende opeenstapeling van vrij gelijklopende uitspraken, wekte De Clercq hier de indruk met zijn vaaggehouden ideeën ergens halfweg tussen behoud van Vlaanderen in België en aanhechting bij Duitsland te denken.

58. *Der VNV will Klarheit*, BZ, 24 dec. 1940, p. 2.

59. *Neuer Bürgermeister in Gent*, BZ, 5 jan. 1941, p. 5; *Einführung des neuen Genter Bürgermeisters*, BZ, 15 jan. 1941, p. 5; A. HAASE, *Vier neue Generalsekretäre*, BZ, 2 april 1941, p. 1.

60. „Die Schicksalsbestimmung unseres Volkes ist germanisch”. A. HAASE, *Wo steht heute die flämische Bewegung?* BZ, 27 feb. 1941, p. 1-2.

61. „... die Einführung der nationalsozialistischen Ordnung und die Einschaltung der flämischen Volksgemeinschaft in den Komplex der germanischen Völker”. *Das Programm des VNV in sechs Punkten*, BZ, 30 sep. 1941, p. 5.

Het vertrouwen van de *Brüsseler Zeitung* in het VNV was nochtans niet volledig of kritiekloos. Al in januari 1941 had de krant een duidelijk aan het VNV-adres gerichte terechtwijzing afgedrukt: „Derhalve bestaat er ook geen vraagstuk 'Diets' of 'Nederduits'?, maar enkel de werkelijkheid: Diets, Nederduits en Duits. Zoals de Nederduitse taal het bindteken tussen de twee kultuurtalen vormt, zo moet ook in het cultureel en politiek bewustzijn van de ganse ruimte tussen Königsberg en Brugge het front van de gemeenschappelijke strijd voor de Germaanse geest groeien”<sup>62</sup>. Dit stuk kan niet anders bedoeld geweest zijn dan om de Dietse aspiraties van het VNV wat af te koelen. Dergelijke kritiek werd even onderduims in juli 1942 door de *Brüsseler Zeitung* herhaald, ditmaal op een gevoelig liggend punt. De propagandaslag die het VNV in die maand voerde stond o.a. in het teken van Brussel, dat als te heroveren oeroude Dietse stad werd afgeschilderd. In die kwestie toonde de krant zich veel gematigder dan de partij, doordat ze ook wel het Vlaamse element opnieuw in de hoofdstad aan bod wilde laten komen, maar niet verder wenste te gaan dan een culturele gelijkheid van beide volkeren op paritaire basis<sup>63</sup>.

Kortom, het VNV genoot een voorwaardelijke steun van de *Brüsseler Zeitung* of, anders gezegd, het stond in de gunst zolang het zich aan de inzichten en bedoelingen van het militair bestuur hield. Het VNV kreeg een zekere politieke vrijheid omdat het in ruime mate scheen tegemoet te willen komen aan het streven van de bezetter om de Vlaamse beweging langzamerhand tot een pro-Duitse te herleiden. En slechts omdat het die ideeën verkondigde, wilde de *Brüsseler Zeitung* propaganda voor de partij maken.

##### 5. Vlaamse kunst in Duitse gunst.

Eén van de pronkstukken van de *Brüsseler Zeitung* was haar culturele bladzijde, waarop de Vlaamse kunst vaak aan bod kwam. Daarmee beoogde de krant zich te verzekeren van de medewerking van Vlaamse cultuurpersoonlijkheden en zo hoopte ze een propagandistisch effect uit te oefenen op de bevolking van het bezette land, maar vooral op de Duitse soldaten, die de indruk zouden krijgen dat alle Vlaamse kunstenaars zich achter de banier van het Derde Rijk hadden geschaard<sup>64</sup>. Daarvoor werd ook Franz Fromme als vast medewerker aangetrokken, een zestigjarige publicist uit Bremen, die zich gespecialiseerd had in Vlaamse literatuur en al tijdens de Eerste Wereldoorlog de Duitse *Flamenpolitik* met zijn pen gediend had<sup>65</sup>. Fromme zou tussen 1940 en

62. „Daher besteht auch nicht eine Frage 'dietsch' oder 'niederdeutsch', sondern nur die Tatsache: deutsch, niederdeutsch, deutsch. Wie schon die niederdeutsche Sprache das Bindeglied zwischen den beiden Kultursprachen darstellt, so soll auch im kulturellen und politischen Bewusstsein des gesamten Raumes von Königsberg bis Brüssel die Front des gemeinsamen Kampfes für den germanischen Geist wachsen”. A. HAASE, *Naer Oostand*, BZ, 12 jan. 1941, p. 1-2.

63. H. TÖTTER, *Zur Frage Brüssel*, BZ, 3 aug. 1942, p. 1-2.

64. Rapport d'expertise de la „Brüsseler Zeitung”, p. 9; Auditoraat-Generaal Brussel.

65. L. SIMONS, *Franz Fromme*, in *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt-Utrecht, 1973, p. 543.



1944 verschillende artikels per maand over zijn geliefd onderwerp schrijven en vormde natuurlijk de gedroomde figuur om bruggen te helpen slaan naar de Vlaamse auteurs.

Iemand voor wie de Duitse propaganda blijkbaar veel belangstelling toonde, was Stijn Streuvels. Had die immers niet tijdens de Eerste Wereldoorlog een werk geschreven dat hem uit Belgische hoek het verwijt van Duitsgezindheid opgeleverd had? Op 3 juli 1940 verscheen er al een artikel over Streuvels in de *Brüsseler Zeitung*. Hij werd er vergeleken met andere „Vlaamse genieën” als Verhaeren, De Coster en... Beethoven, maar de krant maakte de lezer toch vooral op één gave van de schrijver attent: „Al sedert zijn debuut als dichter heeft Stijn Streuvels als vertaler van Duitse werken zijn liefde voor Duitsland aangetoond. Tijdens de oorlog verloor hij de achting van velen wegens zijn 'pro-Duitse houding'. De uitreiking van de Rembrandtprijs van de universiteit van Hamburg in 1936 was dan het mooiste bewijs van de samenhangigheid van het Duitse volk met deze grote Vlaming”<sup>66</sup>. Blijkbaar haalde dat bij Streuvels toch niets uit, want het was ook één van de laatste keren dat men kopij aan hem wijdde. Wel werd nog een werk van Streuvels in feuilletonvorm afgedrukt, doch dat gebeurde zonder zijn toestemming, enkel met die van zijn uitgever<sup>67</sup>.

Anderen gingen wel in op het Duitse lonken. De *Brüsseler Zeitung* verleende het meest aandacht aan de priester-dichter Cyriel Verschaeve, die als voorzitter van de Vlaamse Kultuurraad – sinds oktober 1940 – ook nog vaak in het nieuws kwam met zijn ultra-germanofiele politieke standpunten. Zo op 2 juli 1941, toen hij de Vlaamse jeugd oproep te strijden met offermoed<sup>68</sup>, tien dagen later, toen hij Brussel gebod weer Vlaams te worden<sup>69</sup> of uiteindelijk in april 1944, toen hij besloot de DeVlag bij te staan in de ronseling van Oostfronters<sup>70</sup>. Veel werk van Verschaeve verscheen er echter niet. Veel eer ging het om academische toespraken op kulturele avonden, die meestal door de DeVlag waren georganiseerd. Voor DeVlag-manifestaties, althans op kultureel vlak, had de *Brüsseler Zeitung* trouwens veel belangstelling. Vaak ging het hierbij om Vlaams-Duitse dagen, in één of andere stad van beide gebieden gehouden en waar kunstenaars en academici uit Vlaanderen en Duitsland lyriek van eigen bodem brachten of loodzware traktaten over de diepere banden tussen de twee volkeren de wereld instuurden. Veel kopij werd door de *Brüsseler Zeitung* ook besteed aan komparatieve beschrijvingen van Vlaamse en Duitse muziek, theater, letterkunde, schilderkunst enz.

66. „Schon in seinen dichterischen Anfängen hat Stijn Streuvels als Uebersetzer deutscher Werke seine Liebe für Deutschland bewiesen. Während des Krieges kam er wegen seiner 'prodeutschen Haltung' bei manchem in Missachtung. Die Verleihung des Rembrandtpreises der Hamburger Universität im Jahre 1936 war dann der schönste Beweis für die Zusammengehörigkeit des deutschen Volkes mit diesem grossen Flamen”. F. HAMMER, *Stijn Streuvels*, BZ, 3 juli 1940, p. 3.

67. Rapport d'expertise, p. 16-17.

68. *Streitet mit Opfermut*, BZ, 2 juli 1941, p. 3.

69. *Brüssel, werde wieder flämisch*, BZ, 12 juli 1941, p. 5.

70. *Cyriel Verschaeve ruft die Jugend Flanderns zu den Waffen*, BZ, 30 april 1944, p. 3.

Naast Verschaeve stonden nog andere kunstenaars in de Duitse gunst. Zijn waardige kroonprins was Wies Moens, die evenzeer poëtische uitingen en politieke filosofie aan elkaar knoopte. Dat deed ook de veelgeprezen schilder Albert Servaes, die op 19 december 1940, na een reis door Duitsland aan een redakteur van de *Brüsseler Zeitung* verklaarde dat „deze Führer ook de onze is” en „men ons Vlamingen heeft opgenomen als zonen in het ouderlijk huis”<sup>71</sup>. Dergelijke uitlatingen kreeg men blijkbaar niet over de lippen van een Felix Timmermans, die vaak geïnterviewd werd en van wie vele teksten de cultuurpagina van de krant vulden, maar die zich daarbij hield aan het hem vertrouwde onderwerp „Lier”. Naast deze tenoren mochten ook anderen zich in de belangstelling van de *Brüsseler Zeitung* verheugen, zoals de schrijvers Ernest Claes, Ferdinand Vercnocke, René De Clercq, Jef Simons, Fons Van De Maele, Filip De Pillecijn en Raf Verhulst, de komponist Jef Van Hoof en de schouwburgdirecteur Joris Diels. Het valt op hoezeer een groot aantal van deze kunstenaars in de door de Duitse nationaal-socialisten geliefde heimatachtige, patetische richting te situeren vielen. Bovendien waren het allemaal personen die hun medewerking verleenden aan Duitse kulturele initiatieven ofwel vanwege de aard van hun werk zich in een ruime Duitse belangstelling mochten verheugen, veelal al van vóór de oorlog.

De Duitse kulturele interesse ging echter ook uit naar het Vlaamse verleden, waar vooral de schilders in trek waren. Ook hier valt een duidelijke selectiviteit op. Zo ging er in het Rubensjaar 1940 grote belangstelling uit naar de Antwerpse barokschilder die in Keulen geboren was. Zijn „genie en wereldburgerschap” lieten zich niet inpotten „in de kleinheid van een door staatsgrenzen omgeven gebied, dat in de loop der tijden vele malen veranderd is”, maar vormden een ware „belichaming van een grote Europese geest van Noordse stempel”, een voorbeeld van „het vermogen van de Germaanse mens, die nu, van klemmende ketens bevrijd, voor nieuwe arbeid opstaat”<sup>72</sup>. Aandacht ging ook uit naar Hendrik van Veldeken, de „in Limburg geboren eerste Duitse dichter”, naar Jan Van Eyck, de Maaslander die in 1941 net vijfhonderd jaar tevoren gestorven was, en naar Breugel als emanatie van Vlaamse boerenkracht. Deze kunstenaars waren slechts interessant in zoverre zij aanleiding konden geven tot het gebruik van Vlaams-Duitse symboliek, zodat Germaanse ontboezemingen in deze branche legio waren.

Ook hier moeten we dus voor de *Brüsseler Zeitung* een eenzijdig benadrukken van Vlaamse elementen opmerken, voor zover die in Duitse ogen belangrijk waren. De waarde van Vlaamse kunstuitingen werd haast uitsluitend gemeten in termen van Duitse appreciatie.

(slot volgt)

Leuven

R. FALTER

71. E. EVERS, *Ein Flame sah das neue Reich*, BZ, 19 dec. 1940, p. 3.

72. „... in der Kleinheit eines von Staatsgrenzen umrissenen Gebietes, das im Laufe der Zeiten vielfach verändert worden ist” ... „Verkörperung eines grossen europäischen Geistes nordischer Prägung” ... „der Leistung des germanischen Menschen, der heute, von drückenden Fesseln frei, zu neuer Arbeit aufsteht”. E. EVERS, *Zeitenwende: Rubens*, BZ, 21 sep. 1940, p. 1-2.